

О.С. Вербова (Львівська комерційна академія, Україна)
**НИВЕЛЯЦІЙНИЙ ВПЛИВ СТАЛІНСЬКОГО РЕЖИМУ
 НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКЕ ГОСПОДАРСЬКЕ
 СЕРЕДОВИЩЕ У 1939–1941 РОКАХ**

У статті досліджено процес радянзації національної кооперації та роздрібної торгівлі в Західній Україні. Розкрито репресії сталінського режиму щодо західноукраїнських купців і кооперативних діячів. Визначено особливості й ступінь нівеляції західноукраїнського господарського середовища в умовах сталінського тоталітаризму.

Ключові слова: західноукраїнська кооперація, роздрібна торгівля, кооперативні центральні, націоналізація приватної торгівлі, одержавлення господарських інституцій.

Літ. 36.

О.С. Вербова (Львовская коммерческая академия, Украина)
**НИВЕЛЯЦИОННОЕ ВЛИЯНИЕ СТАЛИНСКОГО РЕЖИМА
 НА ЗАПАДНОУКРАИНСКУЮ ХОЗЯЙСТВЕННУЮ
 СРЕДУ В 1939–1941 ГОДАХ**

В статье исследован процесс советизации национальной кооперации и розничной торговли в Западной Украине. Раскрыты репрессии сталинского режима относительно западноукраинских купцов и кооперативных деятелей. Установлены особенности и степень нивеляции западноукраинской хозяйственной среды в условиях сталинского тоталитаризма.

Ключевые слова: западноукраинская кооперація, розничная торговля, кооперативные центральні, націоналізація частної торгівлі, огосударствление хозяйственных институтов.

O.S. Verbova (Lviv Academy of Commerce, Ukraine)
**SURFACING EFFECT OF STALIN'S REGIME
 UPON ECONOMIC ENVIRONMENT
 OF WESTERN UKRAINE IN 1939–1941**

The article studies the process of sovietization of national cooperation and retail trade in Western Ukraine. Stalin repressions of Western Ukrainian merchants and cooperative activists are revealed. Peculiarities and the degree of surfacing of the Western Ukrainian economic environment under the conditions of Stalin's totalitarianism are determined.

Keywords: cooperation in Western Ukraine; retail trade; cooperative centrals; nationalization of private trade; nationalization of economic institutes.

Постановка проблеми. Однією з визначальних проблем сучасної економічної парадигми в Україні є проблема національної господарської самоідентифікації, яка поєднує у собі не тільки світовий досвід ринкової трансформації суспільства, але й відродження національного господарського досвіду. Складовою історико-економічного досвіду створення національної моделі ринкових відносин є інституційне становлення національного господарського руху, насамперед кооперативної системи та приватного підприємництва, на території Західної України у підневільних умовах Австро-Угорщини, міжвоєнної польської держави та його доля в умовах радянського тоталітарного режиму. Дослідження проблеми нівеляції західноукраїнської кооперації та роздрібної

торгівлі в умовах сталінського режиму сприятиме більш повному розумінню специфічних особливостей господарського середовища, переосмисленню національного господарського досвіду з позицій сучасного цивілізаційного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що в добу радянського тоталітаризму існувало табу на дослідження історії національних господарських інституцій Західної України 1848–1944 років. Певним винятком серед ідеологічно заангажованого масиву видань тієї доби є монографія Л. Олесневича «Кооперативні міфи і капіталістична дійсність. Західноукраїнська буржуазна кооперація (1883–1939)» [25], що вперше у радянській історіографії досліджує український господарський рух в Австро-Угорщині та міжвоєнній Польщі. В сучасній історико-економічній літературі з'явилися численні дослідження, присвячені цій тематиці. Вагомий внесок в об'єктивне висвітлення соціально-економічних аспектів національного господарського руху зробили М. Аліман [1], І. Васюта [3], С. Гелей [31; 32], Г. Голуб [6], Л. Горкіна [7], С. Злупко [19], П. Леоненко [21], В. Марочко [22], В. Небрат [24] та інші.

Невирішені частини проблеми. Українськими вченими вперше в сучасній Україні сформовано засади новітнього бачення історії національної кооперації та приватного підприємництва як складових процесу творення української господарської традиції та національного руху загалом. Проте в сучасній українській історико-економічній науці, попри зростання інтересу до вивчення національної господарської традиції, прогалиною залишається дослідження щодо нівеляції національної господарської сфери в Західній Україні у складних умовах радянської окупації.

Метою дослідження є з'ясування суті поетапного нищення західноукраїнської кооперації та роздрібної торгівлі сталінським тоталітарним режимом упродовж 1939–1941 років.

Основні результати дослідження. Аналіз структури власності роздрібної торгівлі у Галичині наприкінці 30-х років ХХ ст. вказує на домінування у ній приватних купців. Так, із 27258 крамниць, що знаходилися на території Львівської області, 25962 (тобто 95,25%) належали приватним купцям і тільки 4,70% були власністю кооперативів. У самому Львові це домінування було ще переконаливішим – приватним власникам належало 98,75% крамниць [12, 1–2].

Початок Другої світової війни та встановлення сталінського режиму на теренах Західної України призвели до ліквідації приватної власності й одержавлення господарських інституцій українства. Цей процес відбувався у кілька етапів.

Першим етапом став короткий перехідний період, що тривав із вересня 1939 р. по січень 1940 року. Нова влада мала повну інформацію про місцеву систему роздрібної торгівлі. Із 7244 приватних крамниць, що діяли у Львові перед війною, в поіменному списку крамниць, складеному радянською владою зразу ж після її встановлення, залишилося лише 2 700 [10, 4; 11, 17–69]. Як вказувалося у постанові Тимчасового управління міста Львова, на короткий перехідний період вирішено «залишити в місті й надалі всю існуючу до цього часу торговельну систему» [26]. У цій же постанові вказувалося, що всі магазини (як кооперативних організацій, так і приватних осіб) повинні обо-

в'язково працювати «безперервно щодня: а) продуктові магазини від 7 до 22 год., з перервою від 14 до 15; б) промтоварові магазини від 8 до 18, з перервою від 13 до 14» [26].

Характерно, що значна частина приватників, на відміну від кооперативних організацій, відповіла на розпорядження нових властей бойкотом. У зв'язку з цим на сторінках преси, що була рупором радянської пропаганди, приватні купці були звинувачені в тому, що вони «штучно підвищують ціни на предмети першої необхідності, створюють черги і дорожнечу». Відповідно до класового підходу, вони оголошувалися «спекулянтами» й «ворогами народу», що означало в умовах цього режиму застосування репресій [2].

Уже на першому етапі розпочалася активна підготовка до націоналізації приватної торгівлі. Зразу ж після встановлення радянської влади у Львові видано розпорядження провести повну інвентаризацію приватних крамниць, власників яких звинувачували «саботажі та дезорганізації нормальної безперервної торгівлі» й «підвищенні цін на товари», що призвело до відкриття кримінальних справ військовою прокуратурою [26]. Показово, що чим гостріших форм набирала кампанія проти спекуляції, тим більшим ставав дефіцит товарів, особливо на ринку харчових продуктів. У роздрібній торгівлі не вистачало найелементарнішого – солі, сірників, гасу, тютюну тощо.

Якщо на початковому етапі більшовицькі атаки спрямовували головним чином на приватний сектор, то уже наприкінці листопада 1939 р. влада вирішила доповнити існуючу систему кооперативної роздрібної торгівлі державними крамницями. Так, до кінця 1939 р. у Львові створено 10 хлібних, 3 овочеві і 2 м'ясні державні крамниці, а у першому кварталі 1940 р. їх уже налічувалося 50. Наприкінці перехідного періоду 21 грудня 1939 р. постановою уряду СРСР на території Західної України запроваджувався радянський карбованець, а 24 грудня було запроваджено московський час, що викликало зміну годин торгівлі [28].

Другим етапом радянізації західноукраїнської торгівлі стала її націоналізація. З цього приводу «Вільна Україна» писала: «Якщо в перші дні після розвалу польської держави можна було миритися з тим, що у Львові і по всій області вся торгівля провадилася капіталістами, приватними крамарями, що від їх «свідомості» залежало постачання населення необхідними товарами, то тепер обставини змінилися. Тепер справу постачання трудящих необхідними продуктами, товарами широкого вжитку повинні взяти до своїх рук торговельні організації як державної, так і кооперативної торгівлі» [30].

У другій половині січня 1940 р. деякі повітові виконавчі комітети на підставі постанови Народних зборів Західної України стали приймати рішення про націоналізацію майна купців, які в 1938 р. мали оборот більший, ніж 30 тис. карбованців [9, 24]. Водночас почалася кампанія виявлення «колишніх капіталістів, домовласників і недобитків реакційних партій – польської і української буржуазії» [34]. «Найбільш засміченими ворожими елементами» у Львові, за повідомленням «Вільної України», виявилися Миськпромторг та Миськхарчторг. До категорії «ворогів народу» у цих організаціях належали, як писала газета: «Барилюк – колишній член міського комітету УНДО, Галяревич та інші індивіди такого сорту» [34]. Для «очищення апарату торгівлі від

ворожих елементів і спекулянтів» відряджено «перевічених більшовиків», які «швидко і енергійно приступили до усунення недоліків» [34].

Незважаючи на те, що кількість крамниць у Львові зростала (під кінець квітня 1940 р. налічувалося крамниць з продовольчими товарами 860, з промисловими – 350 та 155 ресторанів і їдалень) [34], все ж утверджувалися «переваги» радянської торгівлі – дефіцит та черги. У липні 1940 р. «Вільна Україна» повідомляла: «Вороги народу – злісні спекулянти штучно створюють черги біля крамниць, щоб викликати незадоволення споживачів. Юрби спекулянтів товчуться біля магазинів, вичікуючи прибуття товарів» [29]. Правдивою виявилася цитата «вождя партії і трудящих усього світу» Сталіна про те, що «радянська торгівля ... особливого роду торгівля, якої не знала до цього часу історія і яку практикуємо тільки ми, більшовики, в умовах радянського розвитуку» [29].

На початку жовтня 1940 р. уже половина мережі роздрібної торгівлі у Львівській області перейшла у державне підпорядкування [36, 109]. Натомість у кооперативній торгівлі однозначно переважала радянська облспоживспілка, яка постала передовсім на базі передвоєнних українських кооперативних централей (кооперативний цент): «Центросоюзу» і «Народної Торговлі». Доля приватних крамниць в роздрібній торгівлі була зведена нанівець. Отже, уже восени 1940 р. роздрібна торгівля на західноукраїнських теренах мало чим відрізнялася від загальнорадянської.

На початку короткого перехідного періоду, що тривав із вересня 1939 р. по січень 1940 р., значна частина кооперативних діячів вірила, як стверджував А. Качор, що «українська кооперація, як рух широких народних мас, знайде для себе місце, може в новій якійсь формі, в нововизволеній і «добровільно» прилученій до материка Галицькій Землі» [20, 244]. За словами І. Витановича, західноукраїнські кооператори «спочатку залишалися майже всі на своїх місцях, зберігали кооперативне майно. Звиклі до громадської відповідальності й дисципліни, вони з тривогою приступили до праці за нових обставин і виявляли добру волю пристосуватися до них – задля добра кооперативного членства й громадянства. Вони хотіли вірити у заспокоювання й виправдування, що, мовляв, деякі дивні накази нової влади – це данина потребам воєнного часу, а згодом прийдуть покращання соціальних і національних стосунків за советського ладу» [4, 497].

Та вже перші кроки радянської влади розвіяли ці ілюзії українських кооператорів. Одразу ж після вступу до Львова нова влада розпорядилася провести кооперативним централем інвентаризацію наявних запасів, а складені інвентаризаційні описи передати комендатурі міста. Наказано також, щоб продаж із крамниць «Центросоюзу» вівся тільки за дорученням комендатури, а вся готівка передавалася до державного банку [23, 93–94]. Все це означало фактичну ліквідацію кредитної кооперації та «Центробанку» як кооперативної централі. Аналогічні розпорядження отримала решта українських кооперативних централей: «Маслосоюз» та «Народна Торговля». Проте ревізійний союз українських кооперативів (РСУК) на чолі з Ю. Павликовським та директором О. Луцьким, М. Капустою й І. Грабарем формально продовжував свою діяльність під наглядом радянських службовців.

В новій ситуації, коли відповідальність за постачання основними харчовими продуктами мешканців міст взяв на себе радянський режим, у цій сфері, як уже зазначалося, склалася катастрофічна ситуація. Вже на початку жовтня 1939 р. запаси збіжжя і борошна у Львівському воєводстві були майже вичерпані. Як вказувалося у листі Тимчасового управління м. Львова від 9 жовтня 1940 р., така ситуація сталася внаслідок реквізицій армії, а також через наплив утікачів з центральної Польщі [14]. Насправді ж однією з основних причин стала ліквідація приватної торгівлі. Нова влада з ідеологічних міркувань вирішила будувати нову систему постачання на першому етапі перехідного періоду тільки на базі передвоєнної кооперації.

Згідно із розпорядженням Тимчасового управління м. Львова український «Центросоюз» та польські рільничо-господарський кооператив «Достава» й Малопольський молочарський союз були наділені правом закупівлі яєць, для чого виділялися товари першої необхідності для села з метою їх обміну [14]. У тому ж розпорядженні вказувалося, що всі централі зобов'язані самостійно забезпечити себе транспортними засобами, оскільки ті, які вони мали, були в перших днях вересня реквізовані польською армією. Водії «Центросоюзу» знайшли два покинуті вантажні автомобілі, відремонтували їх, а бензин купили в червоноармійців. Для закупівлі збіжжя, картоплі і городини на села вирушило 32 ревізори РСУК і 8 працівників «Центросоюзу» [23, 94]. Хоча представникам централі й вдалося швидко відновити зв'язки з низовими осередками, проте втрати «Центросоюзу» були значними. Його обороти значно впали, оскільки було втрачено постачальників, а власних запасів було обмаль. Окрім цього, селяни втратили довіру до грошей і щораз частіше вимагали за сільськогосподарські продукти інших товарів: вугілля, будівельних матеріалів, сільськогосподарських машин тощо. Ускладнювало ситуацію із дефіцитом промислових товарів те, що багато передвоєнних постачальників українських кооперативних централей опинилося під німецькою окупацією, а отримати без проблем з інших регіонів СРСР можна було тільки сірники і тютюн [4, 98; 15, 1; 36, 111].

Кризова ситуація стала головною темою наради Тимчасового управління м. Львова, скликаної 3 листопада 1939 р. за участю представників української і польської кооперації, відповідальних за постачання [15, 94–96]. На нараді директор «Маслосоюзу» А. Палій запропонував створити комісію для встановлення цін на сільськогосподарські продукти, застосувати санкції проти спекулянтів, а також запровадити карткову систему на харчові продукти. Ці пропозиції підтримав директор «Центросоюзу» Ю. Шепарович, який запропонував розширити повноваження такої комісії цін на всю Західну Україну, в тому числі й на продукти, що закуповувалися безпосередньо в селян військом. Ю. Шепарович також запевнив, що «Центросоюз» виконає свої завдання за умови, якщо отримає додаткові транспортні засоби, більше промислових товарів, продовження терміну банківського кредиту, а також гарантії, що військові відділи припинять реквізиції кооперативних приміщень. Ю. Павликовський, який репрезентував на нараді «Народну Торговлю», висловився за те, щоб влада дозволила всім приватним купцям відкрити свої крамниці з умовою продавати товари за цінами, встановленими Тимчасовим управлінням м. Львова.

Голова Тимчасового управління м. Львова відхилив пропозицію про створення комісії цін, оскільки в СРСР це була прерогатива Народного комісаріату. У резолюції наради всі організації, що займалися постачанням міста, були зобов'язані щоденно представляти владі рапорти про товари продані, закуплені та запаси. Фабрикам кондитерських виробів доручено приготувати велику кількість солодоців на річницю Жовтневої революції, так «щоб ними були заповнені всі крамниці» [15, 95].

Після цієї зустрічі всі кооперативні центральні здійснили низку організаційних заходів з метою поліпшення постачання міста. «Народна Торговля» приступила до організації нових крамниць, «Центросоюз» збільшив кількість працівників, відповідальних за постачання до 60 осіб, завдяки чому вдалося до 15 листопада 1939 р. поставити понад 6 тис. тонн збіжжя та 2,5 тис. тонн картоплі [15, 107].

Проте більшовицький режим з його тоталітарною системою управління господарством неспроможний був кардинально змінити ситуацію з продовольчим постачанням Львова, яка продовжувала погіршуватися. Типовою реакцією режиму на такий стан був пошук «ворогів народу», що було продемонстровано на черговій нараді 21 листопада 1939 р. за участю представників усіх установ і організацій, відповідальних за постачання Львова, де представник Тимчасового управління м. Львова звинуватив українські кооперативні центральні у саботажі [15, 106–111].

Через день після згаданої наради Тимчасове управління м. Львова зобов'язало «Маслосоюз» і Малопольський молочарський союз збільшити поставки молока та виробництво масла. Керівники всіх кооперативних організацій отримали розпорядження розширити мережу складів і крамниць з 254 до 819, особливо враховуючи потреби передмість і фабричних дільниць. У той же час мережа продовольчих крамниць і складів «Народної Торговлі» у Львові зросла (переважно завдяки підпорядкуванню собі колишніх приватних крамниць) [27].

Як згадує А. Качор, у другій половині листопада 1939 р. в українських кооперативних організаціях почався процес поступового опанування керівництва радянськими службовцями: «нові господарі почали міняти урядовців, спосіб урядування, приймати до праці нових людей, які перебирали керму цілої установи в свої руки. В парі з тим Дирекція і відповідальні працівники «Маслосоюзу» відчували, що вони стають тут непотрібні, а проти старих працівників і Дирекції почалися цькування та погрози» [20, 244].

12 листопада 1939 р. Тимчасове управління м. Львова поклато на «Народну Торговлю» та «Центросоюз» додаткові зобов'язання постачання до м. Львова 700 т дерева щоденно. Уже через 10 днів почалися репресії проти українських кооператорів. У Постанові Тимчасового управління м. Львова від 22 жовтня 1939 р. містився такий пункт: «За невиконання постанови Обласного Тимчасового Управління в справі заготівлі та завозу палива до міста, та за проявлений саботаж в цій справі з боку керівництва «Народної Торговлі»: тт. Павликовського і Германа, а також за проявлений злісний саботаж з боку Гіпотечного Банку тт. Хованця та комісара Клеща, вище згаданого керівництва цих організацій піддати під суд, справу про розслідування направити прокуророві для притягнення винних до відповідальности» [16, 92–93, 98].

Далі такий типовий для сталінізму інструмент, як пошук «ворогів народу» щодо керівництва української кооперації став застосовуватися із більшою силою та масштабами. 13 грудня 1939 р. радянська польськокомовна газета «Червоний штандарт» писала: «Ми добре знаємо, що в керівництві «Народної Торговлі» знаходяться вороги радянської влади. Якщо люди такого типу припускають, що їм вдасться використати свої посади для викликання невдоволення серед населення, то тяжко помиляються. Думка радянської громадськості і органи робітничо-селянської влади викриють і знешкодять будь-які підступи наших ворогів» [35]. В цьому самому числі газети в статті під назвою «Справно обслуговуємо споживача» вже сформульовано персональні звинувачення: «Ряд керівних посад в «Народній Торговлі» займають люди, які походять з чужих нам політичних таборів. Так, наприклад, директор «Народної Торговлі» інж. Павликовський був двічі польським сенатором від буржуазно-націоналістичної партії УНДО, персональний і фінансовий директор Баріляк був членом правління УНДО. Крім нього, в «Народній Торговлі» є ряд колишніх діячів УНДО та інших націоналістичних угруповань» [35].

Перед загрозою репресій частина українських кооператорів наприкінці 1939 р. нелегально перейшла радянсько-німецький кордон (директори «Маслосоюзу» М. Хронов'ят, А. Мудрик та А. Палій, голова РСУК Ю. Павликовський та багато інших українських кооператорів). Серед близько 30 тис. українців, які восени та взимку 1939 р. пробралися на окуповані німцями терени, було багато діячів, в тому числі майже все керівництво кооперації [4, 356].

За вказівкою радянського уряду повітові виконавчі комітети постановили до 31 грудня 1939 р. об'єднати всі національні кооперативи, що займаються торгівлею, закупівлею, збутом і постачанням, в один радянський кооператив, а з 1 до 20 січня 1940 р. провести збори членів і вибрати нові правління [14]. Таким чином, РСУК було ліквідовано.

Починаючи з нового 1940 р. дії з повної ліквідації національної кооперації супроводжувалися пропагандистською кампанією звинувачень на адресу української кооперації у місцевій пресі з характерною для сталінізму риторикою. Так, 3 січня 1940 р. «Вільна Україна» надрукувала передовицю під назвою «Вогнища радянської торгівлі на селі», в якій звучала відверта лайка на адресу провідників кооперації: «В частині цих кооперативів орудували закляті вороги — буржуазні націоналісти — підлі прислужники польської шляхти ... Симптоматично, що обербандит А. Жук сполучав одночасно дві посади, заправляючи в СВУ і Союзом Українських Кооперативів у Львові. «Народну Торговлю» очолював майстер заплічних справ націоналіст Ю. Павликовський ... Одночасно треба пам'ятати, що вороги, націоналістичне охвістя, не відмовляться від спроб пробратись до керівництва кооперацією, їх треба заздалегідь викривати перед пайовиками, зривати з них контрреволюційну машкару» [5].

Отже, це було відкрите проголошення репресій щодо українських кооперативних діячів. Серед арештованих опинилися директори О. Луцький (засланий до Архангельської області) і Микола Капуста (перебував без суду у львівських в'язницях) [23, 98–99].

Після ліквідації РСУК в його приміщенні розташувалися новий комісар у справах кооперації та штаб радянських кооператорів, що прибув разом із ним.

Було утворено облспоживспілки у Львові, Тернополі і Станіславові, а всі повітові союзи перейменовано на райспоживспілки. Керівниками правлінь цих спілок стали комісари. Збіжжевий відділ «Центросоюзу» з усіма працівниками передано у «Заготзерно», яєчний відділ разом зі складом яєць у Львові перебрав «Укрптахопром», м'ясарню й крамниці передано комбінатові «Укрм'ясозбут», а розподільні у Львові, Городку та Бібрці перетворено на райспоживспілки. Обласні спілки були підпорядковані Укрспоживспілці в Києві, яка, у свою чергу, підпорядковувалася «Центросоюзові» в Москві [23, 100–101].

Усі працівники зліквідованого «Центросоюзу» перейшли працювати в ці установи, а решта працювали в обласних спілках. Колишнього директора «Центросоюзу» І. Мартюка призначено керівником фруктово-овочевого відділу, натомість колишній директор О. Радловський став заступником члена правління. Проте працювали на цих посадах вони недовго. Директор І. Мартюк захворів, за допомогою друзів влаштувався на роботу в етнографічний музей, завдяки чому unikнув арешту. Директор О. Радловський був незабаром заарештований і закатований енкаведистами у червні 1941 р. [23, 100–101]. Жертвами НКВС стали, як зазначав «Господарсько-Кооперативний Часопис» 1942 р., «директори ПСК і ОСК: Бакалець (Підгайці), Олесюк (Тернопіль), Мисик (Золочів), Красноперо (Збараж) та працівники «ЦС»: Осип Курилко, Остап Струк, Малаховський, Бійовський, Козланюк та інші, прізвищ яких не встановлено» [18].

«Народна Торговля» припинила свою діяльність 31 грудня 1939 р. і на підставі угоди Укоопспілки з Наркоматом торгівлі передала своє майно, яким володіла у Львові (3 млн. польських злотих) і в інших містах (1,1 млн. польських злотих), державній торгівлі. На базі цього майна утворено у Львові 2 «Харчторги», які пізніше розділилися на 4, відповідно до 4 адміністративних дільниць міста [17].

Українська молочарська кооперація була включена до системи радянської споживчої кооперації, а кооперативні молочарні замінено на державні підприємства під назвою «Укрмаслопром» та «Молокотрест» і, таким чином, фактично зліквідовано «Маслосоюз» [23, 100–101].

Остаточним кінцем існування передвоєнної української кооперації на західноукраїнських теренах можна вважати підпорядкування всіх кооперативів, які існували в Західній Україні радянській системі кооперації, Укоопспілці на підставі Постанови Верховної Ради СРСР від 29 січня 1940 р. [13]. 3 грудня 1940 р. президія правління Укоопспілки постановила від 31 грудня 1940 р. передати всі молочарські підприємства та закупівлю молока й масла системі споживчої кооперації Наркомм'ясомолпрому [8]. Передачі підлягали всі основні й оборотні засоби всієї молочарської промисловості Укоопспілки, які знаходилися на терені передаваних підприємств.

В січні і лютому 1940 р. проведено вибори правлінь сільських споживчих товариств, до яких вибрано «найкращих представників» за єдиним списком кандидатів, складеним у райкомах та обкомах. За твердженням І. Витановича: «Подекуди траплялось, що члени, незважаючи на те, висунули й вибрали своїх кандидатів. Але це ініціаторам дорого коштувало, а на приказаних повторних виборах — «обирали» таки намічених десь угорі, поза пайовиками т-ва, неба-

жаних людям кандидатів» [4, 497]. З цього приводу «Вільна Україна» писала: «Зусилля класово ворожих елементів увійти до керівних органів, що мало місце в деяких селах, були відразу викриті» [33].

Вся передвоєнна українська сільська кооперація ще восени 1939 р. була включена до радянської системи закупівлі сільськогосподарських продуктів за цінами, встановленими владою згори. З початком 1941 р. влада запровадила систему обов'язкових поставок, стягуванням яких зайнявся апарат, створений на базі передвоєнних сільських кооперативів.

В такій формі кооперація проіснувала на терені Східної Галичини до вибуху німецько-радянської війни. Ця кооперація, крім назви, не мала нічого спільного з передвоєнною кооперацією. Насправді це були звичайні радянські державні підприємства.

Висновки. Встановлення більшовицького режиму в Галичині у вересні 1939 р. спричинило поетапну ліквідацію української кооперації та приватного підприємництва. Вже перші кроки радянської влади розвіяли певні ілюзії українських кооператорів щодо можливості у певних формах функціонування національних господарських інституцій. Одразу ж після вступу до Львова нова влада розпочала фактичну ліквідацію «Центробанку», «Маслосоюзу» та «Народної Торговлі». Хоча на початковому етапі РСУК на чолі з Ю. Павликовським формально продовжував свою діяльність під наглядом комісарів, згодом було усунуто і цю формальність.

Проте, незважаючи на репресії окупаційної влади, в умовах тотально керованого господарства західноукраїнські приватники і кооператори виявили громадську відповідальність та господарський патріотизм. Об'єктивно зважаючи глибину тоталітарної деформації, наслідком якої є суперечливий перебіг новітнього державотворення та інтеграції України у цивілізовану спільноту, на основі проведеного аналізу приходимо до висновку про необхідність врахування долі національного господарського руху у несприятливих умовах більшовицької влади. У сучасній українській державі надзвичайно важливою є самоідентифікація інституціональної матриці суспільства, що є неможливою без відродження національної господарської традиції.

1. *Аліман М.В., Бабенко С.Г., Гелей С.Д.* Історія споживчої кооперації України. – Львів, 1996. – 462 с.
2. Боріться зі спекуляцією // *Вільна Україна.* – 3.10.1939. – С. 2.
3. *Васюта І.* Західноукраїнська кооперація: досвід господарської діяльності (1883–1939 рр.) // *Економіка України.* – 1994. – №3. – С. 78–82.
4. *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк: ТУК, 1964. – 624 с.
5. Вогнища радянської торгівлі на селі // *Вільна Україна.* – 3.01.1940. – С. 2.
6. *Голуб Г.* Кооперативний рух в Західній Україні (1918–1939 рр.): Автореф. дис... канд. екон. наук. – К, 1994. – 17 с.
7. *Горкіна Л.П.* Погляди вітчизняних економістів XIX – початку XX ст. на інституціональне забезпечення економічного розвитку // *Наукові праці ДонНТУ.* – Серія: економічна. – Вип. 103-2 // www.donntu.edu.ua.
8. Державний архів Львівської області. – Р-194, оп. 1, спр. 10.
9. Державний архів Львівської області. – Р-221, оп. 1, спр. 149.
10. Державний архів Львівської області. – Р-221, оп. 1, спр. 15.
11. Державний архів Львівської області. – Р-221, оп. 1, спр. 151.
12. Державний архів Львівської області. – Р-221, оп. 1, спр. 172.
13. Державний архів Львівської області. – Р-221, оп. 1, спр. 193.

14. Державний архів Львівської області. – Р-221, оп. 1, спр. 34.
15. Державний архів Львівської області. – Р-6, оп. 1, спр. 40.
16. Державний архів Львівської області. – Р-6, оп. 1, спр. 4а.
17. Державний архів Львівської області. – Р-74, оп. 1, спр. 10.
18. Загальні Збори «Центросоюзу» // Господарсько-Кооперативний Часопис. – 20.07.1942. – Ч. 19. – С.11.
19. *Злупко С.* Персоналії і теорії української економічної думки. – Львів: Євросвіт, 2002. – 528 с.
20. *Кацор А.* Мужі ідеї і праці: Монографія про творців «Маслосоюзу» Андрія Палія і Андрія Мудрика. – Вінніпег-Торонто-Клівленд: «Братство Маслосоюзників» у Канаді та ЗСА, 1974. – 344с.
21. *Леоненко П.М.* Методологічні аспекти історії української економічної думки (XIX–XX ст. ст.). – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 433 с.
22. *Марочко В.І.* Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861–1928 рр.). – К., 1995. – 224 с.
23. *Мартюк І.* Центросоюз: союз кооперативних союзів у Львові в роках 1924–1944. Спогади співучасника праці й змагань українського кооперативного руху. – Gercy-Sity: Kots Publishing, 1973. – 126 с.
24. *Небрат В.В.* Українська фінансова думка другої половини XIX – початку XX століть. – К.: Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 224 с.
25. *Олесневич Л.* Кооперативні міфи і капіталістична дійсність. Західноукраїнська буржуазна кооперація (1883–1939). – К.: Наукова думка, 1974. – 167 с.
26. Постанова Тимчасового управління міста Львова від 5.10.1939 №4 // Вільна Україна.– 8.10.1939. – С. 6.
27. Постанова Тимчасового управління міста Львова від 22.10.1939 №8 // Вільна Україна.– 24.10.1939. – С. 4.
28. Постанова Львівського Обласного Виконавчого Комітету від 22.12.1939 // Вільна Україна.– 23.12.1939. – С. 4.
29. Рішуче боротися з спекуляцією // Вільна Україна.– 19.07.1940. – С. 1.
30. Сміливіше розвивати радянську торгівлю // Вільна Україна.– 15.01.1940. – С. 1.
31. Українська кооперація: Історичні та соціально-економічні аспекти: Збірник статей / За заг. ред. д.і.н., проф. С. Гелея. – Львів: ЛКА, 1998. – Т. 1. – 240 с.
32. Українська кооперація: Історичні та соціально-економічні аспекти: Збірник статей / За заг. ред. д.і.н., проф. С. Гелея. – Львів: ЛКА, 2001. – Т. 2. – 224 с.
33. *Черняк М.* В споживкооперацію прийшли нові люди // Вільна Україна.– 16.06.1940. – С. 4.
34. *Friedman, A.* (1940). Rozwoj handlu radzieckiego we Lwowie. Czerwony Sztandar, 27.04.1940: s. 2.
35. *Obsługujmy sprawnie konsumenta* (1939). Czerwony Sztandar, 13.12.1939: s. 2–3.
36. *Sycz, M.* (1997). Spoldzielczosc ukrainska w Galicji w okresie II wojny swiatowej. Warszawa. 332 s.

Стаття надійшла до редакції 5.11.2012.